

Alparslan
Türkeş

başlandı ve daha çok tanındı. Darbenin ardından başbakanlık müsteşarlığı yaptı. Bir süre sonra Millî Birlik Komitesi içinde görüş ayrılığı baş gösterdi. 13 Kasım 1960'ta Millî Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel bir bildiri yayımlayıp Millî Birlik Komitesi'ni feshetti. Yeni kurulan Millî Birlik Komitesi'ne içlerinde Türkeş'in de bulunduğu ve "14'ler" denilen, ülkenin yönetiminde köklü değişiklikler yapılarak iktidarın seçimlerle sivilere bırakılmasını istemeyen on dört subaya yer verilmedi. Bu operasyonla "14'ler" Türk Silâhlı Kuvvetleri'nden emekliye sevk edildi ve çeşitli yurt dışı görevlerine gönderildi. Türkeş, Yeni Delhi Büyükelçiliği müşaviri olarak Hindistan'a yollandı. Burada iken Cemal Gürsel'e gönderdiği bir mektupla, yargılanmakta olan Adnan Menderes ve Demokrat Parti ileri gelenlerinin idam edilmesini istedi. Yirmi beş ay sonra 23 Şubat 1963'te Yunanistan üzerinden Türkiye'ye döndü.

Adalet Partisi'ne katılmayan Türkeş, milliyetçi grupları toplamak için 2 Mayıs 1963'te Türkiye Huzur ve Yükselme Derneği'ni teşkil etti. Yeni bir darbe girişimi içinde bulunan Talat Aydemir ve Fethi Gürcan ile temas sağladı. Talat Aydemir ile anlaşamayınca darbe hazırlığını hükümete bildirdi. Bu arada kendisi yargılandığına da hükümete haber verdiğinden beraat etti. Sürgünde olduğu dönemde "14'ler"le sıkı iş birliğini sürdürdü, stratejiler belirledi. 31 Mart 1965'te Dündar Taşer, Ahmet Er, Muzaffer Özdağ, Rifat Baykal, Mustafa Kaplan gibi eski Millî Birlik Komitesi arkadaşlarıyla birlikte Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nde aktif siyasete girdi. 1 Ağustos 1965'te bu partiye başkan oldu. Sevenleri kendisine "Başbuğ" unvanını verdiler. Aynı yıl Ankara'dan milletvekili seçildi. 1966'da cumhurbaşkanlığına adaylığını koyduysa da Cevdet Sunay karşısında on bir oy aldı. 1969'da Adana İl Kongresi'nde partinin adı Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirildi. Bu partinin

başkanı sıfatıyla 1969-1973, 1973-1977 dönemlerinde Adana'dan milletvekili seçildi. Milletvekiliği 1980 yılına kadar Ankara ve Adana'dan olmak üzere dört dönem sürdü. 1975'ten sonra Milliyetçi Cephe adlı koalisyonlarda başbakanlık yardımcılığında bulundu. Sağ-sol çatışmalarının arttığı dönemde önemli bir siyasî aktör olarak tanındı.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra bir müddet nerede bulunduğu tesbit edilemedi. Bunun üzerine Millî Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren üç parti liderinin teslim olduğunu, Türkeş'in de teslim olmasını, aksi halde suçlu duruma düşeceğini ifade eden bir bildiri yayımladı. Bunun ardından o da teslim oldu. 9 Nisan 1985'e kadar dört buçuk yıl tutuklu kaldı ve idam cezasıyla yargılandı, ancak beraat etti. 1987'de siyaset yasağı kalkınca tekrar siyasete döndü ve Milliyetçi Çalışma Partisi'ne girdi. 1991 genel seçiminde Refah Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi ile seçim ittifakı yaptı, Yozgat milletvekili olarak meclise girdi. Bu partinin adı 1993'te yeniden Milliyetçi Hareket Partisi oldu. 1995 seçimlerinde meclis dışında kaldı. Ulaşmacı bir lider hüviyetinde göründü. Partinin ana prensibi olan "Dokuz Işık" doktrinini yanında siyasî ve tarihî görüşlerini de kaleme aldı. 4 Nisan 1997'de Ankara'da öldü, mezarı Ankara Beştepe'dedir.

Eserleri: *Temel Görüşler* (İstanbul 1976), *Yeni Ufuklara Doğru* (İstanbul 1988), *1944 Milliyetçilik Olayı* (İstanbul 1992), *12 Eylül Adaleti: Savunma* (İstanbul 1994), *Gönül Seferberliğine* (İstanbul 1994), *Dokuz Işık ve Türkiye* (İstanbul 1994), *Sistemler ve Öğretileri* (İstanbul 1995), *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler* (İstanbul 1996), *Bunalımdan Çıkış Yolu* (İstanbul 1996), *Türkiye Meseleleri* (İstanbul 1996), *Kahramanlık Ruhü* (İstanbul 1996), *Milli Doktrin 9 Işık* (İstanbul 1999), *Dış Meselemiz* (İstanbul 2000).

BİBLİYOGRAFYA :

Hulusi Turgut, *Şahinlerin Dansı, Türkeş'in Anıları*, İstanbul 1995; Alparslan Türkeş: *Birinci Yıl Armağanı*, Ankara 1998; Arslan Tekin, *Son Başbuğ*, Ankara 2005; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, İstanbul 2006, s. 199, ayrıca bk. tür.yer.; Metin Turhan, *Bilinmeyen Yönleriyle Alparslan Türkeş*, İstanbul 2009; Levon Panos Dabağyan, *Başbuğ Türkeş ve Milliyetçilik*, İstanbul 2009; Zeki Hacıbrahimoglu, *Alparslan Türkeş*, İstanbul 2010; J. M. Landau, "Atsız and Türkeş: A Note on the History of Pan-Turkism in Turkey", *JTS*, XXVI/2 (2002), s. 131-133.

ATILLA ÇETİN

TÜSÜLİ

(التسولي)

Ebü'l-Hasen Ali
b. Abdisselâm b. Ali el-Vertâcî
et-Tüsülî es-Sebrârî
(ö. 1258/1842)

Mâlikî fakihî.

Fas'ta Tâze şehrinin kuzeybatısında Tüsül (Düsül) adlı Berberî kabilesinin yaşadığı aynı adı taşıyan bölgedeki Sebrâre köyünde doğdu. Bu kabilenin Benî Vertâc koluna mensuptur. Kaynaklarda doğum tarihi belirtilmemekle beraber eserlerinde geçen ifadelerden altmışlı yaşlarda vefat ettiği, dolayısıyla XII. (XVIII.) yüzyıl sonlarında doğduğu tahmin edilmektedir. İlim ehli bir aileye mensuptur. Lakabı İmdîdeş (Midîdeş) olup halen Fas'ta yaşamakta olan ahfadı da bu lakapla anılır. Eğitimine köyünde başlayan Tüsülî daha sonra Karaviyyîn Camii'nde okumak üzere Fas'a gitti. Kaynaklarda hocaları arasında Muhammed b. Muhammed b. İbrâhim ed-Dükkâfî el-Fâsî ile İbnü'l-Hâc es-Sülemî'nin adları anılır. 1218'de (1803) Miknâs şehrinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ardından hayatının büyük bölümünü geçirdiği Fas'a döndü. Alevîler Devleti'nde iktidar kavgalarının devam ettiği, siyasal, ekonomik ve sosyal çalkantıların hüküm sürdüğü bir dönemde yaşadı. Fas Sultanı Mevlây Süleyman b. Muhammed'le iyi ilişkiler kurdu ve sultanın emriyle, Behrâm b. Abdullah ed-Demîrî'nin eş-Şâmilî üzerine Muhammed b. Abdurrahman İbn Henû el-Yâziğî'nin (ö. 1231/1816) yazmaya başlayıp tamamlayamadığı şerhi bitirmekle görevlendirildi. Sultan Mevlây Süleyman'ın vefatından sonra yerine geçen Sultan Abdurrahman b. Hişâm devrinde şerhi tamamladı. 1830'da Fransız işgaline uğrayan Cezayir'de halkın Sultan Abdurrahman'a biat etmesinin câiz olduğu yolunda fetva verdi; ertesi yıl sultan tarafından Fas kadılığına tayin edildi. 1834'te görevinden alındıysa da aynı yıl Tıtvân kadılığına getirildi. 1835'te bu görevden de azledilince Fas'a döndü ve Karaviyyîn Camii'nde ders verdi. Kaynaklarda öğrencilerinden Abdülkâdir b. Ebü'l-Kâsım b. Abdullah el-İrâkî, Muhammed Mutî b. Muhammed b. Ömer el-Abbâsî, Ebü'l Hasan el-Hac Ali b. Ahmed b. Abdüssâdık er-Recrâcî ve Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed es-Süsî el-Fâsî'nin adları geçer. Takvâ sahibi bir âlim olan Tüsülî yöneticilerin ve halkın sevgisini kazanmıştı. Geçimini köyündeki topraklarından elde ettiği gelirle sağladı.

Kettânî'nin kaydettiğine göre (*Selvetü'l-enfâs*, I, 266) 15 Şevval 1258'de (19 Kasım 1842), İbn Süde'ye göre ise 10 Şevval'de (14 Kasım) Fas'ta vefat etti. Tüsûlî, Mâlikî fıkhi konusunda yetkin bir âlim olmasının yanında Cezayir'in işgali üzerine müslümanları cihada teşvik etmesiyle tanınmış, Muhammed el-Menûni kendisini modern Fas'ın uyanışının öncülerinden kabul etmiştir. Tüsûlî'nin *Ecvibe* adlı eserini neşreden Abdüllatif Sâlih de çeşitli yazıları ve konuşmaları dolayısıyla onu modern dönem cihad hareketi ve literatürüne önemli katkıda bulunanlar arasında saymaktadır (*Ecvibetü't-Tüsûlî*, neşredenin girişi, s. 45-47).

Eserleri. 1. *el-Behce fi şerhi't-Tuħfe (el-Behiyye)* (Bulak 1256; Fas 1289, 1290, 1293, 1294, 1304, 1305, 1314; Kahire 1304, 1305, 1317, 1318, 1370/1951; Beyrut 1951, 1397/1977, 1412/1991, İbn Süde et-Tâvüdü'nin *Haljü'l-me'âşım* adlı şerhiyle birlikte; nşr. M. Abdülkâdir Şâhin, Beyrut 1998, İbn Süde'nin şerhiyle beraber). Tüsûlî, Ebû Bekir İbn Âsim'in İslâm yargılama hukukuna dair *Tuħfetü'l-ħukkam* adlı meşhur eseri üzerine yazdığı bu şerhte sadece metindeki müphem noktaları açıklamakla kalmamış, eserin bütün lafızlarını Arap dili bakımından incelemiştir; İbn Süde et-Tâvüdü, Hattâb, Meyyâre ve diğer müteahhirin ulemâ ve kadıların tercih ettiği görüşlere de yer vermiştir. Hasan b. Abdülvehhâb hâkimlerin başvuru kitaplarından biri olan bu şerhe hocası Ahmed b. Tâhir ez-Zevâki ile Abdullah b. Hâşim b. Hadrâ es-Selâvi ve Ahmed b. Muhammed er-Ruhûnî'nin yazdığı hâşiyelerle kendi hâşiyesini birlikte neşretmiştir (*Ĥavâşin 'alâ Behceti't-Tüsûlî*, I-III, Tıtvân 1373-1374). 2. *el-Cevâhiru'n-nefise fîmâ yetekerraru mine'l-havâdişi'l-ğaribe*. Kaynaklarda *en-Nevâzil*, *Nevâzil fi'l-ahkâmi'l-fıkhîyye* ve *el-Fetâvâ* adlarıyla da anılan bu eserinde Tüsûlî, Ebû Fâris Abdülazîz b. Hasan b. Yûsuf ez-Zeyyâtî el-Fâsî'nin (ö. 1055/1645) dağınık halde bulunan fetvalarıyla diğer bazı müteahhirin ulemânın fetvalarını Halîl b. İshak el-Cündî'nin *el-Muħtaşar*'ındaki sistemi esas alarak düzenlemiştir. Dolayısıyla onun *en-Nevâzil*'i ile Zeyyâtî'nin fetvalarını derlediği eserin farklı eserler olduğu veya bu eserde hocası Dükkâlî ile kendi fetvalarını derlediğine dair bilgilerin yanlış olduğu kaydedilir (*Ecvibetü't-Tüsûlî*, neşredenin girişi, s. 54-58). Altı cilt tuttuğu söylenen ve Tunus Millî Kütüphanesi'nde dört ciltlik yazma bir nüshası bulunan eserin (nr. 5354-3557) adı bir diğer katalogta *et-Tercümânü'l-mu'rib 'an*

fetâvâ müte'ahhiri 'ulemâ'i'l-Mağrib şeklinde geçer (*el-Fihrisü's-şâmil*, II, 540-541). 3. *Ecvibetü't-Tüsûlî 'an mesâ'ili'l-Emîr 'Abdilkâdir fi'l-cihâd*. Fas Sultanı Mevlây Abdurrahman b. Hişâm'ın 1834 yılında kendi halifesi sıfatıyla Cezayir'e emir tayin ettiği Abdülkâdir el-Cezâirî'nin Fas ulemâsına gönderdiği sorulara verdiği cevapları içerir. Abdüllatif Ahmed Şeyh Muhammed Sâlih'in Tunus'ta el-Külliyetü'z-Zeytûniyye'de doktora tezi olarak neşre hazırladığı eser (1408/1988) daha sonra yayımlanmış (Beyrut 1996), E. Michaux-Bellaire eseri "Traduction de la fetoua du faqih Sidi 'Ali Et Tsouli, contenant le 'souâl' du Hâdj 'Abdelqâder ben Mahi ed-Din et la réponse" adıyla Fransızca'ya çevirmiştir (*Archives marocaines*, XI/1 [1907], s. 116-128; XI/3 [1907], s. 395-454; XV/1 [1909], s. 158-184). 4. *Hâşiye 'alâ Şerhi't-Tâvüdü li-Lâmiyyeti'z-Zekķâķ*. Ali b. Kâsim ez-Zekķâķ'ın İslâm yargılama hukukuna dair eserine İbn Süde et-Tâvüdü'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir (Tunus 1303; Fas 1300, 1314). 5. *Tekmiletü's-Şerhi's-Şâmil*. İbn Henû el-Yâzigi'nin Behrâm b. Abdullah ed-Demîrî el-Mısrî'nin *eş-Şâmil*'i üzerine başlayıp vefatından dolayı bitiremediği şerhin tekmiyesidir. İbn Henû'nun metni beş, Tüsûlî'nin tekmiyesi dört cilt halinde Karaviyyîn Kütüphanesi'nde mevcuttur (M. Âbid el-Fâsî, I, 433-437; *el-Fihrisü's-Şâmil*, II, 742; V, 206-207). 6. *Fevâ'id (a.g.e., VII, 729)*. 7. *Menâķib ve kerâmâtü Mevlây el-'Arabî b. eş-Şeyh et-Tayyib el-Vezzânî* (Karaviyyîn Ktp., nr. 2636).

BİBLİYOGRAFYA :

Tüsûlî, *Ecvibetü't-Tüsûlî 'an mesâ'ili'l-Emîr 'Abdilkâdir fi'l-cihâd* (nşr. Abdüllatif Ahmed Şeyh M. Sâlih), Beyrut 1996, neşredenin girişi, s. 17-87; a.m.f., *el-Behce fi şerhi't-Tuħfe* (nşr. M. Abdülkâdir Şâhin), Beyrut 1418/1998, I, 2, 40, 57, 74-75, 82, 316; II, 420, 429; Selâvi, *el-İstikşâ*, IX, 46, 47; Muhammed b. Cafer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs* (nşr. Abdullah el-Kâmil el-Kettânî v.dğr.), Dârülbeyzâ 1425/2004, I, 124, 194, 266; III, 479; *Hediyyetü'l-'ârifin*, I, 775; M. Âbid el-Fâsî, *Fihrisü maħtûâtü Hizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârülbeyzâ 1399/1979, I, 433-437; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 299; Menûnî, *Mezâhiru yaķazâti'l-Mağribi'l-ħadîs*, Beyrut 1405/1985, I, 27-30; İdrîs b. Mâhi el-Kaytûnî, *Mu'cemül-maħbû'âti'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 56-57; Hacvî, *el-Fikrû's-sâmi fi târihi'l-fıkhî'l-İslâmî* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Beyrut 1416/1995, I, 137; *Mevus'atü a'lâmi'l-Mağrib* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1996, VII, 2564; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *İthâfû'l-mü'tâlif bi-vefeyâti a'lâmi'l-ķarnî's-sâlis 'aşer ve'r-râbi'* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, I, 172; M. İbrâhim Ali, *İştîlâhu'l-meżheb 'inde'l-Mâlikiyye*, Dübey 1421/2000, s. 549; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Fıkh ve usûlüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1421-23/2000-2002, II, 540-541, 742; V, 206-207; VII,

729; Muhammed Mahlûf, *Şeceretü'n-nürî'z-zekiyye fi ŧabaķâti'l-Mâlikiyye* (nşr. Ali Ömer), Kahire 1428/2007, II, 420; İbn Zeydân, *Mu'cemü ŧabaķâti'l-mü'ellifin 'alâ 'ahdi devleti'l-'Aleuiyyîn* (nşr. Hasan el-Vezzânî), Rabat 1430/2009, II, 222-224; J. N. Hendrickson, *The Islamic Obligation to Emigrate: Al-Wansharisi's Asna al-matajir Reconsidered* (doktora tezi, 2009), Emory University, s. 242-262; Muhammed el-Alemî, *ed-Delîlû't-târihi li-mü'ellefâti'l-meżhebi'l-Mâliki*, Rabat 1433/2012, s. 172, 178, 297, 300, 312, 336, 386; Hasan el-Yûbi, "el-Faķih 'Alî b. 'Abdüsselâm et-Tüsûlî ve Nevâzilüh", *Da'vetü'l-ħaķ*, sy. 297, Rabat 1993, s. 72-84; Muhammed b. Ahmed el-Emrânî, "Min A'lâmi Tâze 'Alî b. 'Abdüsselâm et-Tüsûlî: el-Faķih el-muşliħu'l-mücâhid", *el-İhyâ'*, sy. 8, Rabat 1996, s. 161-171; Münîr Rûveys, "et-Tüsûlî, Ebû'l-Ĥasan 'Alî b. 'Abdüsselâm", *Mv.AU*, IV, 469-472. İSMAIL ERİŞ

TÜVEYCİRİ

(التويجري)

Ebû Abdillâh Hammûd b. Abdillâh b. Hammûd b. Abdirrahmân et-Tüveycirî (1916-1992)

Suudi Arabistanlı Selefî âlimi.

12 Ekim 1916 tarihinde Riyad'ın yaklaşık 170 km. kuzeyinde Südeyr bölgesinin merkezi olan Mecmaa şehrinde doğdu. Bekir b. Vâil kabilesinin Aneze kolundan Âlû Cebbâre ailesine mensuptur. 1924'te babasını kaybetti. Hıfzını tamamladıktan sonra on üç yaşlarında iken Mecmaa ve Südeyr Kadısı Abdullah b. Abdülazîz el-Unkurî'den tahsil görmeye başladı ve yirmi beş yılı aşkın bir süre ondan tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tarih ve edebiyat okudu, birçok metin ezberledi. Bu hocasından hadis alanında birçok eserle İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin kitaplarından ve Hanbelî mezhebi metinlerinden icâzet aldı. Ayrıca Ahsâ mahkeme reisi Muhammed b. Abdülmuhsin el-Hayâl'den, Mecmaa ve Südeyr Kadısı Abdullah b. Muhammed b. Humeyd'den Arap dili ve ferâiz, Mekke kadılarından ve Mescid-i Harâm müderrislerinden Süleyman b. Hamdân'dan hadis okudu ve bütün rivayetleri için icâzet aldı. 1949'da Şarkye bölgesindeki Rahîme'de (Re'sütennûre) kadılık görevine tayin edildi ve ertesi yıl Zülfi şehri kadılığına nakledildi. 1953'te buradaki görevinden ayrıldı. Ardından kendisine yeni kurulan el-Ma'hedü'l-ilmî, Külliyyetü's-şerîa, Medine İslâm Üniversitesi, Dârü'l-iftâ gibi kurumlarda görev teklifleri geldiyse de kabul etmedi, araştırma ve telifle meşgul oldu. Yazdığı eser ve risâlelerle Selef akidesi ve düşüncesini savundu, çağdaş birçok âlimin görüşlerini eleştirdi. Bu çalışma-